

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

Ro'yxatga olindi

№ _____

2024 yil " ____ " _____

"TASDIQLAYMAN"

O'quv ishlari prorektori

R. To'rayev

_____ 2024 yil

DORIVOR O'SIMLIKLAR

fanidan

FAN DASTURI

(Sirtqi ta'lim shakli 2OTM 4-kurs talabalari uchun)

Bilim sohasi: 100000—Gumanitar soha

Ta'lim sohasi: 140000 – Tabiiy fanlar

Ta'lim yo'nalishi:60510100 — Biologiya (turlari bo'yicha)

Termiz-2024

DVO/B404	O'quv yili 2024-2025	Semestr 6	ECTS - Kreditlar 4
Fan/modul turi Tanlov fan	Ta'lim tili O'zbek	Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi DORIVOR O'SIMLIKLAR	Auditoriya mashg'ulotlari (soat) 20	Mustaqil ta'lim (soat) 100 Jami yuklam (soat) 120

I. MODUL TAVSIFI (Description)

Ushbu dastur talabalarda Dorivor o'simliklar fanining maqsadi dorivor o'simlik turlari va ulardan olinadigan dorivor mahsulotlarni o'rganadi, tahlil qiladi. Ushbu fanni o'qitishdan maqsad talabalarga shu fan yangiliklari haqida ma'lumot berish. Dorivor o'simliklarning botanik tavsifi, geografik tarqalishi, kimyoviy tarkibi, kimyoviy tasnifi, tabobatda qo'llanilishi bo'yicha yo'nalish profiligiga mos bilim, ko'nikma va malakani shakllantirishdir hamda fanning nazorat turlari va baholash mezonlari kabi masalalarni qamraydi va tushunchalar beradi.

II. FANNING MAZMUNI

Fanni o'qitishdan maqsad - Dorivor o'simliklar fanining maqsadi dorivor o'simlik turlari va ulardan olinadigan dorivor mahsulotlarni o'rganadi, tahlil qiladi. Ushbu fanni o'qitishdan maqsad talabalarga shu fan yangiliklari haqida ma'lumot berish. Fanning vazifasi - talabalarga dorivor o'simliklarning botanik tavsifi va sistematikasi, tabiiy tarqalishi va ekologiyasi, qimmatbaho dorivor turlarni madaniylashtirish va iqlimlashtirish, kimyoviy tarkibi va tasnifi, tabobatda qo'llanilishi, dorivor o'simliklar xom ashyosidan damlama va qaynatmalar tayyorlash usullarini amalda qo'llay olish masalalarini o'rgatishdan iborat.

III. ASOSIY NAZARIY QISM (ma'ruza mashg'ulotlari)

III.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: (THEMES)

1-mavzu: Kirish. Dorivor o'simliklarni o'rganish tarixi, maqsadi va vazifalari. Dorivor o'simliklarni o'rganishning hozirgi kundagi holati, iqlimlashtirish va madaniylashtirish masalalari. Dorivor o'simliklarning tarqalishi. Dorivor o'simliklarning sistematik tahlili

Dorivor o'simliklar fanining predmeti, maqsadi va vazifasi. Fanning boshqa fanlar bilan aloqasi. Dorivor o'simliklarni o'rganilish tarixi. O'ra Osiyolik allomalarning dorivor o'simliklarni o'rganishga qo'shgan hissalar. Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Al-Xorazmiy, Abu Mansur Muvaqqaf, Ibn Baytar asatlarida dorivor o'simliklarning ta'riflanishi. Dorivor o'simliklarni Yevropa mamlakatlarida o'rganilish

O'zbekistonda dorivor o'simliklarni o'rganilishi. A.F. Gammernan, D.A. Murayyeva, A.S. Ginzberg, D.M. Shecherbayev, S.Y. Yunusov, O.S. Sodiqov, Q.Z. Zokirov, S.S. Sahobiddinov, O.Hojimatov, M.Nabiyev va boshqalar ishlari. Dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish. O'ra Osiyo va O'zbekistonda dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish. S.N. Kudryashev ishlari. Xalq xo'jaligida keng qo'llaniladigan dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish va madaniylashtirish masalalari. O'zbekistonlik olimlarning dorivor o'simliklarni o'rganish borasida olib borayotgan ilmiy tadqiqotlari. K.Xo'jayev, X.Xolmatov, I.V. Belolipov, Y. Murdaxayev, B.Y.O.T o'xtayev ishlari. Dorivor o'simliklarni o'rganish istiqbollari.

Dorivor o'simliklarning turli ekologik muhitlarda tarqalishi ziradoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; gulkaxayridoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; isirigdoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; ko'knorodoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi.

Adabiyotlar: [1:10-81-b., 2:7-45-b., 3:28-49-b., 5:13-48-b., 6:16-72-b.]

2-mavzu: Dorivor o'simliklarning tasnifi. Dorivor o'simliklarning biologik tarkibi. Dorivor o'simliklarning kimyoviy tarkibi

Dorivor o'simliklarning geografik tarqalishi. Botanik tavsifi. Kimyoviy tarkibi. Geografik tarqalishi. Ta'sir yetishi va ishlatilishiga ko'ra guruhlari. Yig'ish. Quritish. Saqlash. Tabobatda qo'llanilishi. Damlama yoki qaynatma tayyorlash. Dorivor o'simliklarning turli ekologik muhitlarda tarqalishi. ziradoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; gulkaxayridoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; isirigdoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; ko'knorodoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi.

Dorivor o'simliklarning asosiy ta'sir etuvchi biologik faol moddalari. O'simliklarda biologik faol moddalarning to'planishi. Dorivor o'simliklarni kimyoviy tarkibi. Kimyoviy tarkibi bo'yicha guruhlanishi. O'simliklarning ta'sir etuvchi moddalari bilan birga uchraydigan birlikmalar. Terapevtik ahamiyati bo'lmagan, keraksiz, ballast moddalalar

Dorivor o'simliklarning kimyoviy tasniflanishi. Tarkibida polisaharidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida vitaminlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida lipidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida efit moylar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida alkaloidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida glikozidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida fenollar va flavonoidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Kam o'rganilgan va turli guruhli biologik faol moddalalar saqlovchi dorivor o'simliklar

Adabiyotlar: [2:291-312-b., 3:101-118-b., 5:82-86-b., 6:126-137-b-2;276-286-b., 3;93-101-b., 5:75-80-b., 6:101-126-b.]

3-mavzu: Dorivor o'simliklarni yetishtirish va tayyorlash agrotexnikasi.

Dorivor o'simliklar xomashyosini ishlatishga tayyorlash. Dorivor o'simliklarni yig'ish, damlama va qaynatmalar tayyorlash.

Dorivor o'simliklarni yetishtirish va o'stirish qishloq xo'jaligining asosiy yo'nalishlaridan biri. Samoa ni dorivor o'simliklar xomashyosi bilan yetarli darajada ta'minlash. Dorivor o'simliklar yetishtirishni tashkili etilishi. Dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkili etish. Dorivor o'simliklar o'stirish texnologiyasi. Sug'oriladigan maydonlarda dorivor o'simliklar turlarini yetishtirish. O'zbekistonda dorivor o'simliklarni yetishtirish ishlari. Chet el florasi ga mansub dorivor o'simliklarni yetishtirish.

Dorivor o'simliklardan foydalanish uchun xomashyosini ishlatishga tayyorlash: yig'ish, quritish va saqlash. Dorivor o'simliklar organlarini kimyoviy birikmalar eng ko'p to'plangan vaqtda yig'ish. Barglarni o'simlik gullashi oldidan yoki gulash vaqtda terib olish. Yer uski o'ti qismini o'simlik gullagan davrida yig'ishtirish. Gullarni o'simlik gullagan vaqtda yig'ish. Meva va urug'larni pishib yetilgan vaqtda terish. Kurraklarni erta bahorda ochilmadan yig'ishtirib olish. Po'stloqlarni erta bahorda afratib olish. Yer ostki organlar (ildiz, jildizproya, tugunak, piyozlar) ni o'simlik uyquga kirgan davrda yig'ishtirish.

Dorivor o'simliklarni tabiiy zahiralardan yig'ish. Dorivor o'simliklarni sug'oriladigan maydonlardan yig'ish. Dorivor o'simliklar xomashyosidan damlama tayyorlash. Dorivor o'simliklar xomashyosidan qaynatma tayyorlash
Adabiyotlar: [2;291-312-b, 3;101-118-b, 5;82-86-b, 6;126-137-b.]

4-mavzu: Dorivor o'simliklarning tabobatda va xalq xo'jaligida qo'llanilishi. Yer ostki qismlari xom ashiyo sifatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar. Yer uski qismlari xom ashiyo sifatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar.

Halq tabobatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar. Ilmiy tibbiyotda foydalaniladigan dorivor o'simliklar. Dorivor o'simliklardan olinadigan dori - darninglar va ularning ahamiyati. Inson organizmi uchun zarur bo'lgan dorivor o'simliklar. Dorivor mahsulotlardan damlama va qaynatma tayyorlash. Dorivor o'simliklarning ta'sir etishi va ishlatilishi bo'yicha guruhlar. Yurak-qon tomir kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar.

Yer ostki organlar (ildiz, jildizproya, tugunak, piyozlar) ni o'simlik uyquga kirgan davrda yig'ishtirish.

Dorivor o'simliklar xomashyosini quritish. Tabiiy quritish. Sun'iy quritish. Dorivor mahsulotlarni saqlash. Dorivor mahsulotlarni saqlash muddati.

Nav-asab kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar. Nafas yo'llari kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar. Jigar kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar.

Yer uski o'ti qismini o'simlik gullagan davrda yig'ishtirish. Gullarni o'simlik gullagan vaqtda yig'ish. Meva va urug'larni pishib yetilgan vaqtda terish. Kurraklarni erta bahorda ochilmadan yig'ishtirib olish. Po'stloqlarni erta bahorda afratib olish. Teri kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar. Stomatologiya kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar. Mikroblarga qarshi qo'llaniladigan dorivor o'simliklar. Og'riq qoldiruvchi dorivor o'simliklar.

Adabiyotlar: [2;291-312-b, 3;101-118-b, 5;82-86-b, 6;126-137-b.]

5-mavzu: Dorivor o'simliklarni muhofaza qilish. O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan dorivor turlar. Dorivor o'simliklarni muhofaza qilish

Dorivor o'simliklardan samarali foydalanish. Dorivor o'simliklarning tabiatdagi zahirasini muhofaza qilish. Dorivor o'simliklar va tabiiy boyliklarni muhofaza qilish, ulardan samarali foydalanishga oid hukumat qarorlari. O'zbekiston "Qizil kitobi".

O'zbekiston dorivor o'simliklaridan O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan turlar. Dorivor o'simliklarni muhofaza qilish va tabiatdagi zahirasini saqlab qolish go'idalari.

Dorivor o'simliklardan samarali foydalanish. Dorivor o'simliklarning tabiatdagi zahirasini muhofaza qilish. Dorivor o'simliklar va tabiiy boyliklarni muhofaza qilish, ulardan samarali foydalanishga oid hukumat qarorlari. O'zbekiston "Qizil kitobi". O'zbekiston dorivor o'simliklaridan O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan turlar. Dorivor o'simliklarni muhofaza qilish va tabiatdagi zahirasini saqlab qolish go'idalari
Adabiyotlar: [2;291-312-b, 3;101-118-b, 5;82-86-b, 6;126-137-b.]

IV. Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi: (list of seminar topics)

1. Kirish. Dorivor o'simliklarni yig'ish, damlama va qaynatmalar tayyorlash

2. Iqlimlashtirilgan dorivor o'simliklardan xalq tabobatida foydalanish
Rozmarin va tog' jambilidan foydalanish usullari

3. Dorivor o'simliklarning urug' sifati va unuvchanligini aniqlash.

4. Dorivor o'simliklarning ontogenez davrlari va bosqichlarini aniqlash.

5. Yer ostki qismlarni xom-ashiyo sifatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar

6. Dorivor o'simliklarni kimyoviy tarkibi bo'yicha guruhlash va turlar tarkibini aniqlash.

7. Yer uski qismlari xom-ashiyo sifatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar. Tog' mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.

8. Dorivor o'simliklarning hayotiy shakllari bo'yicha tahlili (K. Raupker va I.G. Seredyakov klassifikatsiyasi bo'yicha). Surxonqadargu florasi dagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish. Yulduz mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.

9. Cho'1 mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish. Dorivor usimliklarni muhofoza qilish. Dorivor usimliklarni tabiatdagi zahirasini muhofoza qilish va ulardan samarali foydalanishga oid xukumat qarorlari (Mavzu kompoter slaydlari e'rdamida ba'en etiladi).

10. Adir mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish. O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan dorivor o'simliklar ro'yxatini tuzish va tahlil qilish. Amaliy mashg'ulotlarni tashkillostirishda zamonalviy pedogogik va

axborot texnologiyalaridan foydalanish, amaliy mashg'ulot uchun jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bitta professor-o'qituvchi tomonidan o'qazilishi lozim.

VI. MUSTAQIL TA'LIM VA MUSTAQIL ISHLAR (Independent study and independent work)

Mustaqil ta'lim ma'ruza, amaliy (*Izoh: o'quv reja asosida keltiriladi*) mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rishdan tashqari fan dasturida ko'rsatilmagan, ammo fan bo'yicha talabning bilim doirasini kengaytiruvchi qo'shimcha mavzular doirasida berilgan topshiriqlarni o'z ichiga oladi.

Mustaqil ta'lim uchun ajratilgan mavzularning soatlar bo'yicha taqsimoti

1. O'rta Osiyo allomalarning dorivor o'simliklarni o'rganishga qo'shgan hissalari. Ibn Sino asarlarida ta'riflangan dorivor o'simliklar
2. O'zbekistonga iqlimlashtirilgan dorivor o'simliklar va ularning biokologik xususiyatlari
3. Murakkabguldoshlar va ziradoshlar oilalariga mansub dorivor o'simliklar
4. Labguldoshlar va ra'noguldoshlar oilalariga mansub dorivor o'simliklar
5. Burchqodoshlar va ayiqtovondoshlar oilasiga mansub dorivor o'simliklar
6. Surxondaryo viloyatida tarqalgan dorivor o'simliklar
7. Tarkibida fenollar va flavonoidlar bo'lgan dorivor o'simliklar
8. Tarkibida efir moylar bo'lgan dorivor o'simliklar
9. Kam o'rganilgan va turli guruhli biologik faol moddalar saqlovchi dorivor o'simliklar
10. Nafas yo'llari kasalliklarida va mikroblarga qarshi qo'llaniladigan dorivor o'simliklar
11. Yurak-qon tomir va asab kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar
12. Jigar va buyrak kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar
13. Me'da-ichak kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar
14. Teri kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar
15. O'zbekiston "Qizil Kitobi" ga kiritilgan dorivor o'simliklar

VII. Mustaqil ta'limni tashkiliy etishning shakli va mazmuni

"Dorivor o'simliklar" fanini o'rganuvchi talabalar auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va iqtisodiyotdagi amaliy masalalarni yechishda ko'nikma hosil qilish uchun mustaqil ta'lim tizimiga asoslanib, kafedra o'qituvchilari rahbarligida mustaqil ish bajaradilar. Talaba darjaga tayyorlanish jarayonida mavzuga doir qo'shimcha ma'lumotlarni o'rganib, mustaqil ish daftriga tushiradi. Bu maqsadda talaba qo'shimcha adabiyotlar, o'quv qo'llanmalar va internet tarmoqlariga murojaat qilishi kerak bo'ladi. Ayrim mavzulardan referat, ma'ruza tayyorlaydi, shuningdek, ijodiy ish bajaradi. Mustaqil o'rganigan bilimlarini auditoriyada himoya qiladi. Natijalar reyting tizimi asosida baholalanadi.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish;
- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;

- targatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
  - maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
  - yangi texnikalar, texnologiyalar bilan ishlashni o'rganish;
  - faol va muammoli o'qitish uslublaridan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlaridan foydalanish.
- Mustaqil bilim olish jarayonida talaba qo'shimcha adabiyot va darsliklardan kerakli ma'lumotlarni izlaydi, ularni topish yo'llarini o'rganadi, internetdan ma'lumot olishni, ilmiy izlanishlar olib borishni o'rganadi. Bu esa uning bilimlarini oshishiga, mustaqil fikrlay olishiga yordam beradi va uning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Haydarov Q.H., Hojimatov Q.H. O'zbekiston o'simliklari. Toshkent, "O'qituvchi", 1992 y. - 241 b.
2. Xolmatov X.X., Qosimov A.I. Dorivor o'simliklar. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1994 y. - 365 b.
3. Karimov V., Shomahmudov A. Xalq tabobati va zamonaviy ilmiy tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1993 y. - 320 b.
4. Xolmatov X.X., Ahmedov O'. A. Farmakognoziya. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1995 y. - 623 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. O'jaboeva N. Xalq tabobati xazinasidan javohirlar. Toshkent, "Yangi asr avlofi", 2009 y. - 1136 b.
2. Ahmedov O', Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklar va ularni o'stirish texnologiyasi. Toshkent, 2008 y. - 232 b.
3. Xolmatov H.X., Prator O'P., Mahsumov M.N. Asoratsiz dori-darmonlar. Toshkent, "O'qituvchi" NMIIU, 2006 y. - 208 b.
4. Lama Y.C., S.K. Ghimire and Y. Aumceeruddy-Thomas. Medicinal Plants of Dolpo: Amchis' Knowledge and Conservation. WWF Nepal Program, Kathmandu. (2001)
5. Gerard Bodeker, K.K.S. Bhat, Jeffrey Burley, Paul Vantomme. Medicinal plants for forest conservation and health care. Rome, 1997
6. \ Ahmedov O', Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklar va ularni o'stirish texnologiyasi. Toshkent, 2018 y. - 225 b.
7. Ahmedov O', Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent, 2018 y. - 170 b.

Internet saytlari:

1. <http://odpb.net/discoveries>
2. www.floraprice.ru

3. www.kladovayalesa.ru
4. www.lekarstvennye-rasteniya.net/
5. earthpapers.net
6. www.lekarstvennye-rasteniya.net/
7. www.ziyonet.uz.
8. www.natl.uz
9. www.nature.uz
10. tersu.uz

VIII

Termiz davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan. TerDU Kengashining 2024-yil "26" - iyundagi 11- sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

IX

Fan/modul uchun masul:

K.A.Qulmatov TerDU, Botanika kafedrası o'qituvchisi

X

Taqrizchilar:

M.AXalmuratov - Denov tadbirkorlik va pedagogika universiteti "Kimyo va biologiya fanlari" kafedrası katta o'qituvchisi, b.f.n.

L. Z. Botirova- Guliston davlat universiteti kafedrası dotsenti, b.f.n.